HUNEYN GAZVESİ
(غزوة حنين)

Hz. Peygamber ile Hevâzinliler arasında yapılan savaş (8/630).

Hevâzin Gazvesi de denir; Kur'ân-ı Kerîm'de adına yer verilen iki gazveden biridir (diğeri Bedir). Adını meydana geldiği mahalden alır; ancak burası tam ve doğru biçimde tesbit edilememiştir. Su kaynaklarından mahrum, çöllerle kaplı bir vadi olan Huneyn'in Mekke'den 10 küsur mil uzaklıkta, deve yürüyüşüyle bir, iki, üç veya dört günlük mesafede bulunduğu şeklinde farklı rivayetler mevcuttur. Tâif yahut Zülmecâz yakınlarında bir vadi olduğunu söyleyenler de vardır (Yâkūt, II, 359). Eğer Resûlullah düşmanı şaşırtmak amacıyla bir hücum yapmayı tasarlamış olsaydı kendi usulüne göre ters bir yol izlemesi ve o sırada Mekke üzerine yürüyüşe geçen düşman kuvvetlerini durdurmak zorunluluğundan dolayı da doğrudan düşmanın üzerine gitmesi gerekirdi. Kaynaklarda yer alan bazı deliller onun daha sonra takip ettiği yolun bulunmasına yardımcı olmaktadır. Hz. Peygamber, Huneyn'den sonra ele geçirdiği ganimet malları ile birlikte Mekke'nin 15 km. kadar kuzeyindeki Ci'râne mevkiine gelmiştir ki burası günümüzde dahi bilinmektedir. Buradan sonra ise Huneyn'de dağılan düşmanın büyük kısmının kaçıp sığındığı Tâif üzerine yürümüştür. Buna göre Huneyn ve yakınındaki Evtâs'ı Tâif yönünde, yani Mekke'nin güneydoğusunda değil kuzeydoğusunda aramak daha doğru olur.

Mekke ile Necid arasında ve güneyde Yemen'e kadar uzanan bölgelerde yayılmış olan Hevâzin kabileler topluluğu ile Kureyş arasında ticarî rekabetin de tesiriyle Câhiliye döneminden beri süregelen bir düşmanlık vardı. Bu düşmanlık, Kureyş'e mensubiyeti sebebiyle Resûl-i Ekrem'e ve onun getirdiği İslâmiyet'e de yönelmişti. Hevâzinliler'den özellikle göçebe hayatı yaşayan bazı kabileler Hudeybiye Antlaşması'nın yol emniyetiyle ilgili hükümlerini ihlâl ettiklerinden Hz. Peygamber üzerlerine bazı küçük seriyyeler göndermişti. Ancak kin ve düşmanlıkları artarak devam ettiği için Hevâzinliler, Mekke'nin fethi sırasında Resûlullah'ın Kureyş'ten sonra en önemli hedeflerinden biri haline gelmişti. Nitekim Mekke'ye karşı yapılacak fetih harekâtının gizli hazırlıklarına dair henüz bir bilgiye sahip bulunmayan Hz. Ebû Bekir'in ordunun nereye gideceği yolundaki sorusuna kızı Hz. Âişe'nin, "Bilmiyorum; belki Süleym, belki Hevâzin, belki de Sakīfliler'e karşı gidecektir" şeklinde verdiği cevap da bunu göstermektedir. Esasen Hevâzinliler de Hz. Peygamber'in büyük bir ordu ile Medine'den yola çıktığını işittikleri zaman onun kendi üzerlerine yürüyeceğini düşünmüşler ve savaş hazırlıklarına başlamışlardı. Bu arada İslâm ordusunun keşif birliği Arc bölgesinde onların bir casusunu ele geçirdi. Casus, Hevâzinliler'in toplandığını ve başlarında kabilenin genç kumandanı Mâlik b. Avf'ın bulunduğunu söyledi.

Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber'in Tâif yolu üzerindeki Nahle'de bulunan Uzzâ heykelini yıktırması, aynı âkıbetin kendi putları olan Lât'ın da başına geleceğini düşünen Hevâzin kabilesinin mühim bir kolunu teşkil eden ve Tâif'te yaşayan Sakīfliler'i telâşlandırdı. Sakīfliler de o sırada yürüyüşe geçerek Evtâs'ta toplanmaya başlayan Hevâzinliler'e katıldılar. Düşman ordusunun kumandanlığını otuz yaşlarındaki Mâlik b. Avf en-Nasrî yapıyordu. Ordugâhını Evtâs'ta kuran Mâlik müslümanlarla topyekün savaşı göze almış ve bunun için tecrübeli kişilerin muhalefetine rağmen askerlerinin kadın, çocuk, mal ve hayvanlarını da yanlarına almalarını emretmişti; böylece onların en değerli varlıklarını savaş meydanında bırakıp kaçmalarına engel olabileceğini düşünüyordu.

İstihbaratçısı Abdullah b. Ebû Hadred el-Eslemî'den Hevâzin ve Sakīf kabilelerinin Evtâs vadisinde toplandıkları haberini alan Resûlullah hemen savaş hazırlıklarına başladı ve Mekke'nin fethinden on yedi gün sonra 6 Şevval 8 (27 Ocak 630) tarihinde 12.000 askerle yola çıktı. Askerlerin 10.000'ini fetih için Medine'den gelenler, 2000'ini de ganimet ele geçirmeyi düşünen veya Hevâzinliler'e düşman olan Mekkeliler teşkil ediyordu. Bu sefer sırasında kullanılmak üzere Hz. Peygamber, henüz İslâm'a girmeyen ve kendisine Mekke'nin fethinden sonra dört ay süre tanınan Safvân b. Ümeyye'den 100 zırhla bunlara yetecek kadar silâh ve 50.000 dirhem, amcasının oğlu Nevfel b. Hâris'ten 300 mızrak, Abdullah b. Ebû Rebîa ile Huveytıb b. Abdüluzzâ'dan 40.000'er dirhem ödünç aldı ve bunları savaştan sonra kendilerine iade etti. İslâm ordusunda Ümmü Umâre, Ümmü'l-Hâris ve Ümmü Süleym gibi kadınlar da bulunuyordu.

Savaş 11 Şevval 8 (1 Şubat 630) Perşembe sabahı başladı. Huneyn'e gece ulaşan İslâm ordusu şafak sökünceye kadar beklemiş, fecir vakti Süleymoğulları'ndan 100 süvarinin oluşturduğu Hâlid b. Velîd'in kumandasındaki öncü birliğinin arkasından harekete geçmişti. Hevâzinliler ise müslümanlardan önce vadiye gelmiş, en dar ve kumlu yerine pusu kurmuşlardı. İslâm askerleri buraya varınca Hevâzinliler onları ok yağmuruna tuttular. Havanın henüz karanlık olması yüzünden pusudaki düşmanların yerlerini tesbit etmek çok zordu. Ürken atlar ve develer sebebiyle öncü birliğinin dağılması üzerine İslâm ordusunun büyük bir kısmı düzensiz bir biçimde geri çekilmeye başladı. Bir süre sonra Hz. Peygamber'in etrafında muhacir, ensar ve Ehl-i beyt'ten çok az sayıda asker kalmıştı. Bu bozgun üzerine, fetih sırasında müslüman olmuş veya henüz İslâmiyet'i kabul etmemiş bir kısım Mekkeliler bu duruma nasıl sevindiklerini ifade eden sözler sarfetmişlerdir (İbn Hişâm, IV, 443-444). Kur'ân-ı Kerîm'de bu bozguna, 12.000 kişilik ordudan gurur duyan bazı müslümanların kendilerine çok güvenmeleri ve böbürlenip övünmeleri sebep gösterilmiştir: "Andolsun ki Allah size birçok yerde ve sayınızın çokluğundan dolayı övündüğünüz, fakat çokluğunuzun size fayda vermediği, yeryüzünün bütün genişliğine rağmen dar gelip de sonunda arkanızı dönüp kaçtığınız Huneyn Savaşı'nda da size yardım etmişti" (et-Tevbe 9/25). Dağılan orduyu toplamak üzere Resûl-i Ekrem, "Ey insanlar, nereye gidiyorsunuz? Bana geliniz! Ben Allah'ın elçisiyim. Ben Abdullah'ın oğlu Muhammedim!" diye sesleniyor fakat sözlerini duyuramıyordu. Nihayet gür sesli Abbas'ın yardımıyla savaş meydanından kaçanların geri dönmesi sağlandı ve tekrar hücuma geçilerek büyük bir zafer kazanıldı. Kur'ân-ı Kerîm'de bu hususa şöyle işaret edilmiştir: "Bozgundan sonra Allah peygamberine ve müminlere sükûnet veren rahmetini indirdi; sizin görmediğiniz ordular gönderdi ve münkirleri kahrederek azap verdi ki işte kâfirlerin cezası budur" (et-Tevbe 9/26). Bu savaşta 200 müslümanın şehid olduğu, müşriklerden ise meşhur şair ve cengâver Düreyd b. Sımme'nin de aralarında bulunduğu 300 kişinin öldüğü rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber ashabına çocuk, kadın, hizmetçi ve köleleri öldürmemelerini emretmiş ve o gün öldürülen bir kadına çok üzülmüştü (İbn Kesîr, III, 638-639).

Yenilginin ardından kaçan Hevâzinliler'in büyük kısmı kumandanları Mâlik ile birlikte Tâif'e, bir kısmı da Evtâs'a sığındı; geri kalanlar ise Nahle'ye yöneldiler. Resûl-i Ekrem savaşın ertesi günü

kendisi Tâif üzerine yürürken bir birliği Evtâs'a, bir birliği de Nahle'ye sevketti. Bunlardan ikincisi, kaçanların dağlara çıkmaları üzerine takipten vazgeçerek geri döndü. Ebû Âmir el-Eş'arî kumandasındaki diğer birlik Evtâs'ta Hevâzinliler'le yaptığı savaşı kazandı; ancak Ebû Âmir şehid düştü. Kumandayı alan Ebû Mûsâ el-Eş'arî, ele geçirdiği esirlerle ganimetleri Hz. Peygamber'in tâlimatı gereği Ci'râne'ye getirdi. Tâif'i kuşatan Resûlullah ise haram ayların yaklaşması ve diğer bazı sebeplerle bir ay kadar sonra kuşatmayı kaldırarak ganimetlerin toplandığı Ci'râne'ye geldi. Hz. Peygamber'in gelişinin ardından esir ve ganimetler beytülmâl hissesi olarak beşte biri ayrıldıktan sonra ashaba paylaştırıldı ve müellefe-i kulûba daha fazla pay verildi. Bu sırada bir Hevâzin heyeti kabilenin İslâmiyet'i kabul ettiğini bildirerek mallarını ve esirlerini geri istedi. Esirler arasında bulunan şair Züheyr b. Surad el-Cüşemî'nin okuduğu bağışlanmalarını dileyen şiiri de beğenen Resûlullah, Mâlik b. Avf'ı kabileye âmil tayin edip esirleri veya mallarını tercih etmelerini söyledi; onların esirleri tercih etmeleri üzerine de esir, kadın ve çocukların geri verilmesini emretti. Ashabın büyük çoğunluğu buna razı oldu; karşı çıkanlar da Resûl-i Ekrem tarafından, ele geçirilecek ilk ganimetten her esire karşılık altı hisse verileceği söylenerek ikna edildi. Esirler arasında Hz. Peygamber'in sütkardeşi Şeymâ da vardı. Resûl-i Ekrem onu çeşitli hediyelerle kabilesine gönderdi. Bazı kaynaklara göre ganimet olarak alınan 24.000 deve ile 40.000 koyun ve 4000 ukıyye gümüş de geri verildi (Ali el-Kārî, I, 144; ayrıca bk. **Cİ'RÂNE; ESİR**).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 207, 454; III, 76, 157, 165, 169, 188; IV, 85, 281, 289, 351; Buhârî, "Cihâd", 52, "Meġāzî", 64, "Aḥkâm", 93; Vâkıdî, *el-Meġāzî*, III, 885-922, 949-960; İbn Hişâm, *es-Sîre*², IV, 437-478, 488-500; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakāt*, II, 149-157; Belâzürî, *Ensâb*, I, 364-367; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), X, 61-65; a.mlf., *Târîḫ* (de Goeje), I, 1654-1669, 1674-1685; Yâkūt, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), I, 334; II, 359; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 261-266, 268-272; İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eser*, II, 187-200; İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 610-645; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, VI, 178-190; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1941, I, 401-415, 420-432; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, V, 459-555, 566-590; Ali el-Kārî, *Şerḥu'ş-Şifâ'*, İstanbul 1285, I, 144; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924-27, VI, 5-41, 65-91; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 482-495; a.mlf., *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 181-188; a.mlf., "Ḥuneyn", *UDMİ*, VIII, 696-698; H. Lammens – [Abd al-Hafez Kamal], "Ḥunayn", *EI²* (Fr.), III, 598.

 MUHAMMED HAMÎDULLAH

HUNEYN b. İSHAK

(حنين بن إسحاق)

Ebû Zeyd Huneyn b. İshâk el-İbâdî (ö. 260/873)

Eski Yunan tıbbı ve felsefesinin İslâm dünyasına intikalinde önemli rol oynayan mütercim ve hekim.

194 (810) yılında Kûfe'nin güneyinde eski bir Ârâmî şehri olan Hîre'de doğdu. Ailesi İbâd adıyla bilinen hıristiyan Arap kabilesine mensup olduğundan İbâdî nisbesiyle anılmıştır. Babası İshak eczacılıkla meşguldü. Baba mesleği Huneyn'i çocuk yaşta etkileyerek tıp ilmine yönlendirdi.

Doğduğu yerde hıristiyan din eğitimi alan Huneyn on iki yaşlarında iken Bağdat'a gitti. Burada Cündişâpûr menşeli hekim İbn Mâseveyh'in öğrencisi oldu. Ancak Huneyn'in soru sormayı ve tartışmayı seven tabiatı hocasını rahatsız ediyordu. Esasen Bağdat'ta faaliyet gösteren Cündişâpûr menşeli hekimler, genellikle halkı tüccar olan Hîreliler'in tıpla meşgul olmasını hoş karşılamıyorlardı. Huneyn ders esnasındaki ısrarlı sorularına devam edince İbn Mâseveyh onu ders halkasından çıkardı. Bu gurur kırıcı olay Huneyn'i dönemin tıp ve felsefe dili olan Grekçe'yi öğrenmeye sevketti. Bu dili nerede ve kimden okuduğu bilinmemekle beraber önceleri Bağdat'ta İbnü'l-Hasî adlı bir kişiden ders aldığı, daha sonra da İskenderiye'ye ve Bizans'a gittiği anlaşılmaktadır (İbnü'l-Kıftî, s. 173; İbn Ebû Usaybia, s. 258, 292). Bu arada Arapça bilgisini ilerletmek üzere Basra'ya giden Huneyn devrin ünlü dil âlimlerinden faydalandı. Onun Fars bölgesine gidip Halîl b. Ahmed'den gramer okuduğu yolundaki bilgiler (İbn Cülcül, s. 68-69; bk. İbn Ebû Usaybia, s. 262) doğru değildir. Zira Halîl b. Ahmed Huneyn'in doğumundan önce vefat etmiştir. Huneyn Grekçe ve Arapça bilgisini ilerletmiş, görgüsünü arttırmış, temel kaynakları toplamış genç bir âlim ve tabip olarak Bağdat'a döndü. Onun bu süre içinde Farsça da öğrendiğine, hatta Farsça'dan tercümeler yaptığına dair bilgiler de (İbn Ebû Usaybia, s. 259) mesnetsizdir; zira eserleri arasında hiçbir Farsça kitabın adı geçmemektedir. Farsça tıp terimlerine hâkimiyeti, bu dili bilmeyen diğer Arap hekimlerinin de vâkıf olduğu Cündişâpûr tıp terminolojisini tanımasıyla ilgilidir.

Huneyn, Bağdat'ta ilk tercümelerini Abbâsî Halifesi Me'mûn'un özel hekimi Cibrâîl b. Buhtîşû'un isteğiyle yaptığı zaman henüz on yedi yaşındaydı ve Câlînûs'tan *Fi'l-Ḳuva'ṭ-ṭabî'iyye* ve *Fî Eṣnâfi'l-ḥummeyât* adlarıyla yaptığı iki tercüme (*Risâletü Ḥuneyn b. İsḥâḳ*, s. 154, 157) Cibrâîl'i hayran bırakmıştı. Bu gelişmelerden sonra yeniden İbn Mâseveyh'in öğrencisi olan Huneyn, Cibrâîl'in aracılığıyla Beytülhikme'ye mütercim olarak kabul edildi. Böylece yoğun bir tercüme dönemi başlamış oldu. Gerek Beytülhikme gerekse ilmî gelişmeleri yakından takip eden seçkin kişiler için çok sayıda eseri Grekçe'den Süryânîce ve Arapça'ya çevirdi. Halife Me'mûn'un himayesi yanında Benî Mûsâ kardeşlerin kitap temin etmek için Bizans'a gönderdiği heyet arasında Huneyn de vardı. Mu'tasım-Billâh, Vâsiḳ-Billâh ve Mütevekkil-Alellah'ın hizmetinde de bulunan Huneyn tercüme faaliyetinin yanı sıra Mütevekkil'in özel hekimliğini yaptı. Rivayete göre halife bir düşmanı için zehir hazırlamasını isteyince Huneyn dinî inanç ve meslekî ahlâkının böyle bir şeye izin vermediğini söyleyerek teklifi reddetmiş, bunun üzerine hapse atılmıştı. Halifenin ısrarlı taleplerini hapiste iken de reddedince Mütevekkil'in güvenini kazanmış ve hapisten çıkarılarak onun özel hekimliğine tayin edilmişti (İbn Ebû Usaybia, s. 261).

Mütevekkil-Alellah devri (847-861), Huneyn'in şöhretinin zirvesine ulaştığı ve bu yüzden kıskanç meslektaşlarının çeşitli komplolarına mâruz kaldığı bir dönemdir. Huneyn, Nestûrî dindaşları arasından çıkan bu hekimlerin kendi aleyhindeki tertiplerini *Fîmâ eṣâbehû mine'l-miḥan ve'ş-şedâ'id* adlı eserinde anlatmıştır. Bu eserde belirtildiğine göre Buhtîşû' b. Cibrâîl adlı hekim, hileye başvurarak halifenin huzurunda bir ikonun üzerine tükürmesini sağladığı Huneyn'in "ikonoklast" (ikon kırıcı) olarak suçlanmasına yol açmış ve bunun sonucunda Huneyn, Bağdat Nestûrîleri'nin dinî lideri olan Thedosios tarafından aforoz edilmiştir. Mütevekkil de hıristiyanî değerlere saygısızlık gösterdiği için olsa gerek Huneyn'i hapse attırarak onu mevkiinden uzaklaştırmış ve daha önemlisi kütüphanesinden mahrum etmiştir. Ancak altı ay sonra halifenin hastalanması üzerine tedavi için çağrılarak hapisten çıkarılmış, mevki ve itibarı iade edilmiş, Buhtîşû' ise sürgüne gönderilmiştir. Bu olay herhalde başhekimliğin Buhtîşû' ailesinin elinden alınarak Huneyn'e verilmesiyle ilgilidir; fakat Huneyn